

Швагер Ольга Андріївна,

Асистент кафедри міжнародного,
європейського права та цивільно-правових дисциплін

ННІП СумДУ

Солдаткіна Дарія Олександрівна,

слухач магістратури другого року навчання

ННІП СумДУ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні проблеми правового регулювання безготівкових розрахунків в Україні, визначено основні тенденції вдосконалення організації безготівкового грошового обороту на рівні держави, запропоновано визначити цілі державного регулювання безготівкових розрахунків в Україні.

Ключові слова: правове регулювання, державне регулювання, безготівкові розрахунки, грошовий обіг, інноваційні платіжні продукти.

В статье проведен анализ основных проблем правового регулирования безналичных расчетов в Украине, определены основные тенденции усовершенствования организации безналичного денежного оборота на уровне государства, предложено определить цели государственного регулирования безналичных расчетов в Украине.

Ключевые слова: правовое регулирование, государственное регулирование, безналичные расчеты, денежный оборот, инновационные платежные продукты.

O.Shvaher, D.Soldatkina THE ACTUAL ISSUES OF THE LEGAL REGULATION OF THE DISABILITY CALCULATIONS IN UKRAINE

The article analyzes the main problems of legal regulation of cashless settlements in Ukraine, identifies the main tendencies of improving the organization of cashless money circulation at the state level, proposes to determine the goals of state regulation of cashless settlements in Ukraine.

The authors argue that for cashless payments in modern conditions, on the one hand, there is a constant development and modification of technologies used in their implementation, and on the other - the strengthening of the influence on them of the state, on the other hand, as an integral part of the legal regulation of non-cash calculations have resulted in a wide range of financial and legal norms concerning the tax, currency, budget legislation, legislation on combating the legalization of proceeds from crime and terrorist financing.

As a result, in a number of law enforcement situations, there is an inconsistency of legal regulation with relations that actually consist of participants in cashless settlements, internal contradictions and the conflict of law regulation, which leads to disunity of law enforcement practice.

It needs to improve financial legislation and relevant law enforcement practice, taking into account the achievements of foreign law practice, determines the relevance of our research.

The purpose of this article is to analyze existing problems in the legal regulation of cashless settlements in Ukraine and to determine the main ways of solving them, taking into account the experience of legal regulation of cashless settlements in foreign countries.

The authors of the article conclude that at this stage Ukraine needs significant structural changes in the direction of improving the system of cashless settlements, which will enable the state to control the system of cash flows and withdraw money from the shadow.

One of the aspects of this is the regulation by the National Bank of Ukraine of the system of cashless settlements should be considered as one of the most important areas of banking regulation, since the effectiveness and uninterrupted functioning of the payment system and the financial and credit mechanism in general depend not only on the timely receipt of funds by individual economic entities, but also the pace of economic development of the country as a whole. It should be borne in mind that the choice of appropriate legal means within the banking system is determined by the purposes for which they are intended to achieve.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена важливістю правового регулювання безготівкових розрахунків для вирішення правових і економічних завдань як приватного, так і публічного характеру.

У той же час для безготівкових розрахунків в сучасних умовах характерно, з одного боку, безперервний розвиток і видозміна технологій, застосовуваних при їх здійсненні, а з іншого - посилення впливу на них з боку держави, в результаті чого невід'ємною частиною правового регулювання безготівкових розрахунків став великий масив фінансово-правових нормативних актів, що відносяться до податкового, валютного, бюджетного законодавства, законодавства про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Внаслідок цього в ряді правозастосовних ситуацій спостерігається невідповідність правового регулювання відносинам, що фактично складаються між учасниками безготівкових розрахунків, внутрішня суперечливість і колізійність правового регулювання, що призводить до роз'єднаності правозастосовчої практики.

Потреба в удосконаленні фінансового законодавства та відповідної

правозастосовчої практики з урахуванням досягнень законодавчої практики зарубіжних країн зумовлює практичну актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення про правове регулювання розрахункових правовідносин розроблені в літературі в більшості випадків з цивілістичних позицій, проте у фінансово-правових джерелах отримали розвиток також і положення щодо деяких аспектів правового регулювання безготівкових розрахунків в цілому та окремих їх форм зокрема.

Дослідженнями у цій галузі займалися такі вчені як, зокрема: Л.К. Воронова, Д. О. Гетьманцева, В.Д.Лагутіна, А.В. Серікова, та інші.

Невирішені раніше проблеми. Слід зазначити, що на сьогоднішній день в юридичній літературі відсутній комплексний аналіз світового досвіду правового регулювання безготівкових розрахунків, існує досить розрізнений підхід в оцінці проблем правового регулювання безготівкових розрахунків в Україні.

Метою даної статті є аналіз існуючих проблем в правовому регулюванні безготівкових розрахунків в Україні та визначення основних шляхів їх вирішення, враховуючи досвід правового регулювання безготівкових розрахунків в зарубіжних країнах.

В умовах розвитку електронно-паперового грошового стандарту зберігається актуальність ефективного управління готівковим грошовим обігом, але все більшу значимість набувають питання розвитку безготівкового обороту. Суттєвими напрямками розвитку готівкового грошового обігу виступають вдосконалення його методологічної бази; централізація обробки готівки; розвиток механізмів аутсорсингу і ряд інших. Розширюється перехід від використання готівки для споживчих платежів до застосування платіжних методів, заснованих на інформаційних технологіях, що зумовило введення в законодавство ряду основоположних норм, що регулюють порядок переказу грошових коштів, використання електронних засобів платежу, організації та

функціонування платіжних систем. Найважливішим вимогою до платіжних систем є наявність постійно підтримуваної системи управління ризиками.

Для вдосконалення і вирішення сучасних проблем грошового обігу в Україні необхідно скористатися досвідом зарубіжних країн, основними вимогами до якого повинні бути наступні.

По-перше, визначальний вплив в грошовому обігу має займати Центральний банк країни, оскільки монополізація емісії за центральними банками призведе до того, що держава може активно впливати на якісні та кількісні характеристики грошового обігу.

По-друге, безготівковий обіг має переважати готівковий і хоча Україна зробила вагомий крок для впровадження безготівкового обігу, для вирішення цієї проблеми слід створити можливість активного безготівкового розрахунку не лише в великих містах, але й в маленьких містечках та селах.

По-третє, необхідно впровадити нові системи електронного розрахунку, що в майбутньому можуть стати ефективним заміником сучасних грошових форм. Однак в нашій країні така система майже не розвивається, на відміну від більш розвинутих країн, таких як США, Німеччина, Франція, Англія, та, навіть у деяких країнах Африки, де електронні розрахунки активно застосовуються громадянами в їх повсякденні. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити такі умови на території України, аби повернути довіру населення до влади, практично показати результативність та ефективність запропонованих змін, а для цього необхідний час і бажання держави розвиватися [5].

Потрібно зазначити, що в даний час центральні банки більшості розвинених країн беруть участь в роздрібних платежах трьома основними способами: в якості оператора, органу нагляду за платіжними системами і каталізатора, або органу, який сприяє розвитку ринку і механізмів регулювання. [8]. При цьому специфіка такої участі залежить від тенденцій розвитку ринків платіжних послуг, які формувалися протягом останніх декількох десятиліть.

Ці тенденції виявляються в наступних сферах:

- інновації, що відбуваються в результаті прогресу інформаційних технологій, які впроваджені або впроваджуються провайдерами роздрібних платіжних послуг на всіх рівнях ринку;

- удосконалення на ринку роздрібних платіжних послуг, що відбуваються за межами національних кордонів;

- зміни в структурі ринків роздрібних платежів, зокрема ринкова інтеграція та консолідація, що врівноважують тенденції;

- нові учасники ринку роздрібних платежів, зокрема провайдери (наприклад, небанківські установи).

Найбільш значною довгостроковою тенденцією в роздрібних платіжних послуг для кінцевих користувачів у всіх країнах є перехід від використання готівки для споживчих платежів до застосування платіжних методів, заснованих на інформаційних технологіях (зокрема, платіжних карт), - електронних кредитових і дебетових переказів, що є результатом подальшого розвитку і видозмін попереднього покоління інновацій в формах грошей і організації платіжного обороту.

Так, кредитні та дебетові карти представляють собою приклад нових способів використання вже існуючих платіжних інструментів.

Виникнення численних інноваційних платіжних продуктів тягне за собою збільшення числа провайдерів і зростання спеціалізації банків на безпосередньому наданні та маркетингу платіжних рахунків і споживчих послуг за допомогою аутсорсингу допоміжних функцій, таких як обробка платіжної інформації, бухгалтерський облік, управління базами даних, банкоматами і терміналами в пунктах продажів, а функції клірингової системи частіше передаються стороннім процесинговим компаніям.

В силу наростання перерахованих вище тенденцій розвитку платіжного обороту в більшості цивілізованих країн, політика центральних банків, що стосується ефективності і безпеки роздрібних платежів, повинна бути спрямована на усунення правових і нормативних перешкод на шляху розвитку інновацій на ринку роздрібних платежів; створення конкурентних ринкових

умов і конкурентної поведінки його учасників; розробку ефективних стандартів і заходів щодо вдосконалення інфраструктури; надання послуг найбільш ефективними для конкретного ринку способами. Дані напрямки політики емісійних банків в сфері модернізації роздрібного платіжного обороту передбачає вирішення низки завдань. Дії, які центральні банки та інші органи державної влади могли б зробити для досягнення поставлених цілей, в значній мірі варіюються в залежності як від умов на ринках, так і від інституційної структури конкретної країни і в кінцевому підсумку - від стратегії розвитку національної платіжної системи, що є безперервним процесом.

Найважливішими для платіжної системи країни видаються такі принципи:

- в силу загальної відповідальності центрального банку за стійкість національної валюти йому належить центральна роль у розвитку використання грошей як ефективний засіб платежу;

- підвищення стійкості банківської системи; - пріоритетність платіжних потреб всіх користувачів національної платіжної системи;

- розширення і вдосконалення ринкової взаємодії при наданні платіжних послуг;

- забезпечення правової визначеності - прозорою, комплексною та стійкою правової бази для національної платіжної системи;

- розширення доступності роздрібних платіжних послуг і поширення ефективних і безпечних безготівкових платіжних інструментів та послуг для споживачів, підприємств і органів державної влади шляхом розширення і вдосконалення інфраструктури для роздрібних платежів;

- поєднання розвитку платіжних систем і систем з цінних паперів з метою ефективного управління взаємопов'язаними потребами в ліквідності і розрахунковими ризиками, що виникають при їх взаємодії [6].

На національному рівні зарубіжні країни використовують адміністративні обмеження готівково-грошових платежів і розрахунків. Наприклад, досить жорсткі обмеження готівкового грошового обороту існують в США (5 тис.

Дол.), Італії (1 тис. Євро), Франції (3 тис. Євро). Такі країни, як Швеція і Норвегія, оголосили про повну відмову в найближчому майбутньому від використання готівки в обігу.

У реалізації своїх планів з розвитку безготівкових розрахунків та обмеження готівково-грошового обороту західні держави зіткнулися з низкою проблем:

- банківські системи західних країн і існуючі системи безготівкових платежів і розрахунків не завжди готові до безперебійного функціонування в нових умовах;

- роздрібні торговельні підприємства та організації необхідно законодавчо примушувати до впровадження нових засобів безготівкових платежів;

- широка громадськість і населення не завжди адекватно сприймають майбутні зміни, в зв'язку з цим слід підвищувати фінансову грамотність населення, проводити роз'яснювальні бесіди;

- в процесі активізації переходу на безготівкові форми розрахунків необхідна своєчасна підтримка правової системи при виникненні безлічі юридичних питань в учасників розрахунків;

- для забезпечення безпеки електронних платежів і розрахунків потрібні значні витрати сил, часу, фінансових ресурсів, кадрового потенціалу тощо.

В цілому впровадження адміністративних обмежень готівкового грошового обороту в зарубіжних країнах стало можливим після реалізації системи підготовчих заходів. Разом з тим необхідно відзначити, що дані країни характеризуються широко розвиненою системою безготівкових платежів, високою ефективністю фіскальної системи, ефективністю правоохоронної системи і високою свідомістю громадян [7].

Потрібно зазначити, що правовому регулюванню грошового обігу, в тому числі і безготівкового, повинно передувати вироблення основних напрямків грошової політики.

Відносини із здійснення грошово-кредитної політики виникають у зв'язку із здійснення грошової емісії, тобто це є відносини із виникнення і регулювання грошового обігу, який включається в предмет фінансового права. Норми, що регулюють відносини у процесі здійснення грошового обігу, як складової грошово-кредитної політики, являють собою цілісність, яка відповідає ряду ознак, властивих фінансовому праву:

1) грошово-кредитна політика – це владно-організаційна діяльність держави, покликана задовольняти суспільні грошові інтереси;

2) публічність грошово-кредитної політики впливає з її суспільного призначення – регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу;

3) у юридичній літературі зазначається, що однією зі сторін у цих правовідносинах є орган, наділений державновладними повноваженнями. У грошово-кредитній політиці ним є Національний банк України;

4) грошово-кредитна політика здійснюється у сфері грошового обігу, правове регулювання якого становить один із інститутів банківського права [5].

Грошово-кредитна політика складає предмет фінансово-правового регулювання в тому плані, що предметом цієї галузі права є відносини, які опосередковують основоположні засади діяльності держави в сфері руху публічних фінансових ресурсів. Конституція України визначила Національний банк України уповноваженим і відповідальним за здійснення грошово-кредитної політики. Норми конституційного права регулюють також порядок розгляду Верховною Радою України питань, пов'язаних із здійсненням грошово-кредитної політики, як і всіх найважливіших політичних питань. Порядок проведення такої роботи врегульовано Регламентом Верховної Ради України [2, С.195].

Грошово-кредитна політика Національного банку України – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення

стабільності грошової одиниці України через використання визначених цим Законом засобів та методів.

Відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу, Національний банк взяв на себе зобов'язання продовжувати ініціювати зміни до законодавчих актів, спрямовані на посилення захисту прав кредиторів і вкладників, підвищення рівня корпоративного управління та чесної конкуренції у фінансовому секторі, посилення результативності наглядових функцій, стимулювання безготівкових розрахунків, інших заходів, передбачених Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року [3].

У комплексній програмі розвитку фінансового сектора України до 2020 року передбачено, що частка безготівкових розрахунків до 2020-го року зросте до 55%. Важливість розвитку безготівкових платежів для подальшого розвитку фінансового ринку й обумовлює актуальність дослідження питань, пов'язаних із визначенням основних тенденцій та першорядних перспектив розвитку безготівкових платежів [3].

На сьогоднішній день в Україні безготівкові платежі демонструють тенденції до сталого розвитку та розповсюдження. Країни з високим рівнем соціального та економічного розвитку мають велику частку безготівкових розрахунків в обігу.

Грунтуючись на аналізі зарубіжного досвіду, зокрема країн Північної Америки та Єврозони, слід зазначити, що для подальшого стимулювання безготівкових розрахунків доцільно зосередитися на технічних аспектах розвитку використання платіжних карток для розрахунків за торговельними операціями.

Для цього необхідно:

- активізувати реалізацію заходів, передбачених Концепцією поширення безготівкових розрахунків із використанням спеціальних платіжних засобів;
- сприяти підвищенню фінансової грамотності населення у сфері використання платіжних карток, зокрема, через підтримку споріднених до

платіжних карток проектів: «Транспортна картка», «Електронний студентський квиток», «Система митних платежів» тощо;

- забезпечити використання платіжних карток державними органами і бюджетними організаціями, перевести державні установи на зарплатні проекти;

- підвищити зручність оплати комунальних платежів, послуг держави, податків та інших періодичних повторюваних платежів за допомогою платіжних карток;

- сприяти регіональній диференціації та розвитку інфраструктури безготівкових платежів, підтримуючи відповідні маркетингові стратегії банків;

- своєчасно вдосконалювати платіжні та інформаційні технології, зокрема центральний маршрутизатор НБУ, обладнання та програмне забезпечення розрахунково-клірингових і процесингових центрів із підтримкою відкритих міжнародних стандартів.

Слід усвідомлювати, що частка використання платіжних карток у загальному обсязі розрахунків за торговими операціями буде залежати від стану та розвитку банківської системи й економіки країни, девальваційних та інфляційних очікувань. Переведення заощаджень у безготівкову форму за сучасного стану банківської системи може збільшити ризики їхньої втрати для населення у випадку фінансових криз. З огляду на це, характер адміністративно-регулятивних заходів не повинен бути жорстким, а заходи стимулювання зростання частки безготівкових розрахунків доцільно спрямувати на усунення технічних проблем використання спеціальних платіжних засобів та розвиток їхньої інфраструктури. Отже, подальший напрям регулювання розвитку платіжного обороту в Україні має бути спрямований на збільшення безготівкового обороту та зниження готівкового. Головною метою насамперед має бути зростання довіри населення до банків. Також необхідно розширювати банківську діяльність стосовно поширення практики застосування у розрахунках із клієнтами векселів, чеків та акредитива. Поступове зниження частки готівкового обігу на користь безготівкового має забезпечуватись з урахуванням загального стану економіки шляхом створення

економічних стимулів розвитку безготівкових розрахунків. При цьому домогосподарства, підприємства та державні інституції використовуватимуть безготівкові платіжні засоби, включаючи інноваційні платіжні інструменти, обізнано та звично, з розумінням їх ефективності та безпеки здійснення платежів. Відповідно, повинні бути створені всі умови для безпечного та вигідного здійснення безготівкових взаєморозрахунків та існування сучасної і конкурентоздатної національної платіжної системи, а також відсутні будь-які бар'єри у доступі та використанні платіжних сервісів, що забезпечують безготівкове здійснення транзакцій, оскільки нові покоління клієнтів створюють попит на сучасні банківські сервіси, а банки матимуть можливість задовольняти попит новими технологіями та розвитком інфраструктури, що полегшуватиме здійснення безготівкових транзакцій [4].

На даному етапі Україна потребує значних структурних зрушень у напрямі вдосконалення системи безготівкових розрахунків, що надасть змогу державі контролювати систему грошових потоків і виводити грошові кошти з тіні.

Отже, основними шляхами вдосконалення організації безготівкового грошового обороту на рівні держави є:

- 1) вдосконалення нормативно-правової бази щодо регламенту системи безготівкових розрахунків, що часто неможливо через відсутність політичної волі;

- 2) забезпечення обов'язкового взаємозв'язку безготівкового та реального товарного обороту;

- 3) створення дієвої системи контролю за здійсненням безготівкових операцій і оформленням розрахункових документів;

- 4) організація в Україні Єдиної національної системи банківських карток з урахуванням досвіду платіжної системи Європейських країн. Нова система повинна сприяти збільшенню обсягів безготівкових розрахунків в Україні, акумулюванню фінансових ресурсів на території України;

5) здійснення постійного пошуку нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які б дозволяли на економічній основі подолати кризові явища і процеси у грошовій сфері [1].

Оскільки державне регулювання – це:

1) встановлення нормами права визначеного режиму різного роду діяльності;

2) забезпечення його суворого дотримання засобами державного примусу;

3) захист прав та інтересів учасників відносин, що регулюються;

4) використання переважно економічних важелів керуючого впливу при відсутності втручання в оперативну діяльність об'єктів, що піддаються регулюючому впливу.

У якості основних цілей державного регулювання безготівкових розрахунків в Україні слід виділити наступні:

- забезпечення дотримання державних, громадських і приватних інтересів в процесі комерційної діяльності кредитних організацій;
- забезпечення безперервного грошового обігу, ефективності платежів і міжбанківських розрахунків між господарюючими суб'єктами, безперебійного функціонування платіжно-розрахункової системи в рамках банківської системи.

У зв'язку з цим регулювання Національним банком України системи безготівкових розрахунків необхідно розглядати як один з найважливіших напрямків банківського регулювання, так як від ефективності і безперебійності функціонування платіжної системи та кредитно-фінансового механізму в цілому залежать не тільки своєчасне отримання коштів окремими господарюючими одиницями, але і темпи економічного розвитку країни в цілому. При цьому необхідно мати на увазі, що вибір відповідних правових засобів в рамках банківської системи визначається цілями, для досягнення яких вони призначені.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бублик Є.О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні / Є.О. Бублик // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 34-42
2. Дмитренко Ю. М. Правові засоби регулювання грошового обігу в Україні // Європейські перспективи. – 2012. – № 4, ч. 1. – С. 195
3. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: затверджена постановою правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>
4. Кошонько О.В., Капустяк Ю.І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ/ Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/150.pdf>
5. Матвійчук, Н. М., Бурлачук Н. Ю., В. М. Панькевич Фінансово-правові засади регулювання грошового обігу в Україні // «Молодий вчений». – 2015. - 6-3 (21) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/6/62.pdf>
6. Олейникова, И. Н. Анализ практики организации и проблем развития расчетно-платежного оборота в России // Вестник АГТУ. Серия: Экономика. - 2013. - №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-praktiki-organizatsii-i-problem-razvitiya-raschetno-platezhnogo-oborota-v-rossii>
7. Панова Г. С., Валетдинова Э. Н. Ограничение наличного денежного обращения в борьбе с теневой экономикой // Вестник МГИМО. -2014. -№1 (34). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/ogranichenie-nalichnogo-denezhnogo-obrascheniya-v-borbe-s-tenevoy-ekonomikoy>

8. Платежные и расчетные системы. Международный опыт: Политика центральных банков в области розничных платежей. – 2009. – Вып. 5. – С. 7: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cbr.ru/publ/PRS/prs5.pdf>.

Швагер О.А., Солдаткіна Д.О. Актуальні питання правового регулювання безготівкових розрахунків в Україні/ О.А. Швагер, Д.О.Солдаткіна // Журнал східноєвропейського права. – 2018. – № 57. – С. 174-181